

A nyugat-balkáni államok gazdasága

Endrődi–Kovács Viktória¹

ABSTRACT

Keywords: Western Balkan, economic development, integration maturity

The aim of this study is to analyze the Western Balkan countries' economic development and economic integration maturity from 2002 to the present days. The study examines six Western Balkan countries: Croatia, Serbia, Montenegro, the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Bosnia and Herzegovina and Albania. Although Croatia joined the European Union in 2013, the country is examined as a Western Balkan state mainly because of its history and its economic development – the country can be an example, the other countries of the region can learn from Croatia. I choose the year of 2002 as a starting year of the study because in 2003 the European Union expressed its willingness to accept these countries as Member States in the future. So it is worth to examine how these six countries have developed since that. I do not examine Kosovo due to lack of data, so I cannot examine its integration maturity and economic development in long term and with comparative measures reliably. The paper is going to introduce whether these countries are mature to join the European Union, and then – as a narrower area of integration maturity – examine the main indicators of economic development (GDP per capita, economic growth, Human Development Index, life expectancy at birth and internet users). Finally it shows the main factors that hinder the Western Balkan countries' economic development.

1. Bevezetés

A daytoni megállapodás nemrég ünnepelte fennállásának 20. születésnapját. Ennek kapcsán különösképpen előtérbe kerül a nyugat-balkáni államok² jelenlegi gazdasági helyzete. Az Európai Unió 1999 óta ápol aktívabb kapcsolatot ezen országokkal (JUHÁSZ 2014). 2003-ban, a thesszaloniki csúcson ígéretet kaptak az Európai Uniótól, hogy a megfelelő feltételek teljesítése esetén a Közösség teljes jogú tagjaivá válhatnak. Az azóta eltelt időszakban a nyugat-balkáni államok több reformot is bevezettek annak érdekében, hogy minél hamarabb csatlakozhassanak, és fokozatosan haladnak a csatlakozási kritériumok teljesítése felé. Habár az elmúlt években a csatlakozási folyamat lelassult, és úgy tűnik, hogy nem reális ezen országok felvétele – elsősorban az EU előtt álló külső és belső kihívásoknak: a gazdasági válságnak, az euróválságnak, valamint a jelenleg zajló menekültválságnak köszönhetően –, integrációs előrehaladásuk támogatása az Unió

---

¹ PhD, adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar, Világgazdasági Intézet.

² A Nyugat Balkán régió alatt jelen tanulmány keretei között Horvátország, Szerbia, Montenegró, Macedónia, Bosznia-Hercegovina, valamint Albánia értendő. Koszovó a rendelkezésre álló hiányos adatok miatt nem került a vizsgált országok közé, Horvátország azonban igen, annak ellenére, hogy 2013-ban csatlakozott az Európai Unióhoz és emiatt sok adatbázisban, nemzetközi szervezetnél fejlett országgént tartják nyilván. Habár, amint látható majd a későbbiekben is, gazdasági fejlettsége magasabb szinten áll a többi országéhoz képest, történelmileg szorosan kapcsolódik a régióhoz, valamint az elemzés legtöbb évében még a régióhoz sorolták a nemzetközi élet legfőbb szereplői is, köztük az Európai Unió is (GERDESICS 2013). Ezen indokok alapján az Európai Unió adataival való összehasonlítás során az EU27-ek adatait használom fel.

tagállamainak érdeke ma is. Emiatt érdemes áttekinteni a régió államainak jelenlegi gazdasági helyzetét, illetve azt, hogy az elmúlt bő évtizedben hogyan is fejlődött a gazdaságuk. Jelen tanulmány 2002-től napjainkig tekinti át a nyugat-balkáni országok gazdasági integrációérettségének alakulását. A tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy ezen országok gazdaságilag érettek-e a csatlakozásra (integrációérettek-e), és alapvetően milyen problémák hátráltatják gazdasági fejlődésüket. A tanulmány három részre osztható: egy módszertani áttekintést követően bemutatja általánosságban a térség államainak integrációérettségét, majd ezen belül a gazdasági fejlődés mutatószámait részletezi. Végül bemutatja a gazdasági fejlődést leginkább gátló tényezőket, majd ezzel kapcsolatban ajánlásokat fogalmaz meg annak érdekében, miként lehetne gazdasági fejlődésüket tovább segíteni.

2. Az integrációérettség módszertanáról

Napjainkban számos globális, regionális nemzetközi integrációs szervezet működik a világon. Egy integrációs szervezet sikeres, hatékony működése a gazdasági, politikai, társadalmi, intézményi, környezeti stb. tényezők mellett attól is függ, hogy tagjai mennyire alkalmasak, érettek a szervezethez való csatlakozásra, mennyire azonosulnak a szervezet céljával/céljaival. Ezért természetesnek tekinthető az, ha az egyes szervezetek csatlakozási kritériumokat fogalmaznak meg a tagsággal kapcsolatban. Az integrációérettség³ jóval tágabb fogalom a csatlakozási kritériumoknál, teljesebb képet ad arról, hogy vajon a tagjelölt államok felkészültek-e a csatlakozásra, csatlakozásuk után ki tudják-e használni az integrációból származó előnyöket, illetve minimalizálni az abból fakadó hátrányokat. Palánkai Tibor módszertanát a kelet-közép-európai országokra vonatkozóan dolgozta ki (PALÁNKAI *et al.* 2011). Az integrációérettség négy dimenziója közül kutatásom során a gazdasági dimenzióra koncentráltam elsősorban terjedelmi okok miatt, de ez a leginkább számszerűsíthető dimenzió, amely magában foglalja a másik hármat is, emellett az EU a gazdasági vonalat erősíti. A kelet-közép-európai régióval fennálló hasonlóságokból következően a módszertan alkalmas a nyugat-balkáni államok integrációérettségének vizsgálatára is, azonban a különbségek miatt módosításokra is szükség volt. Kiindulópontként történelmi megközelítést alkalmaztam, emiatt egyes gazdasági tényezőket, mutatószámokat nagyobb súllyal vettem figyelembe: kiemelkedő figyelmet szenteltem a működő piacgazdaság megvalósításának, a felzárkózás alakulásának, valamint a korrupció elleni harcnak, mivel utóbbi jelentősen befolyásolja az országok versenyképességét, valamint azt, hogy mennyi közvetlen külföldi beruházás valósul meg az államokban.

A gazdasági integrációérettség az alábbi alapkritériumokkal határozható meg:

- működő piacgazdaság,
- versenyképesség,
- makrostabilitás és stabilizáció,
- konvergencia,
- finanszírozás és finanszírozhatóság (PALÁNKAI 2004).

---

³ Az integrációérettség fogalmának megalkotása és módszertanának kidolgozása Palánkai Tibor nevéhez fűződik. Lásd például PALÁNKAI T. 2004 pp. 375–442., vagy PALÁNKAI T. *et al.* 2011 pp. 353–386.

A *működő piacgazdaság* összefoglalóan a központi „tervgazdaságból” a piacgazdaságba történő átalakulás befejezését mondja ki. Elsősorban az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank Transition Report-jait (EBRD 2002–2014) használtam fel mérésére: az egyes paraméterekkel⁴ kapcsolatosan az átalakulás állását és fejlődését a szervezet 4-es skálán méri, ahol az 1-es az átalakuló reformok hiányát jelenti, a 4-es pedig a fejlett piaci gazdaságokéhoz hasonló szintet jelez. Akkor tekintettem a nyugat-balkáni államokat e téren érettnek a csatlakozásra, ha az átalakulási index során figyelembe vett 9 mutatószám átlaga meghaladta a 3,4-et, azaz a fejlett piacgazdaság szintjét közelítik ezek az államok. További feltételeket is tettem: egyrészt, egyik mutatószám sem lehet 3-asnál alacsonyabb értékű, másrészt, a korábbi évekhez képest nem történhettek súlyos visszalépések, azaz nem romlott egyetlen mutatószám sem 1 pontszámnál többet. Ezeket a feltételeket a korábbi csatlakozások tapasztalatai alapján állítottam fel, ugyanis mind a 2004-ben, mind a 2007-ben csatlakozott államok teljesítették ezeket a kritériumokat.

A *versenyképesség* az integrációérettég fontos indikátora, meghatározza az adott ország vagy régió termelőinek helyzetét, lehetőségeit az integráció előnyeinek kihasználására. Nélküle az integrációnak súlyos negatív következményei lehetnek.⁵ A versenyképesség fogalma és mérése rendkívül komplex és problematikus, számos tényező határozza meg. Elsősorban a különböző nemzetközi intézmények által kidolgozott, a fenti tényezőket figyelembe vevő komplex mérőszámok, versenyképességi rangsorok segítségével mérhető. Ebből a célból és a vizsgált országok köréből kiindulva a Világ gazdasági Fórum⁶ által használt elemzéseket (WEF 2008–2015) vizsgáltam meg, illetve hasonlítottam össze a jelenlegi tagállamok versenyképességével. Emellett e kritérium elemzésénél a Lisbon Score Board mutatószámait is figyelembe vettem (a K+F-re fordított kiadásokat, valamint a foglalkoztatási ráta alakulását) és megvizsgáltam, hogy teljesítenék-e az uniós célokat.⁷ A régió sajátosságaiból kiindulva ennél a kritériumnál néztem meg az országok korrupciós helyzetét is a Transparency International korrupciós érzet (CPI) indexe alapján. Akkor tekintettem a nyugat-balkáni államokat versenyképesnek, ha a 2004 illetve 2007-ben csatlakozott (10+2) államokhoz hasonló teljesítményt mutatnak jelenleg, vagy ezt elérték már csatlakozásuk időpontjában.

A *makrogazdasági stabilitás* mérésére számos lehetőség van, azonban bonyolult kérdés, hogy mivel mérjük, mihez viszonyítva. Kutatásom során akkor tekintettem a vizsgált gazdaságot stabilnak, ha gazdasági növekedése (inflációja is) magasabb, de nem kirívó mértékben az EU átlagánál, követi annak ingadozását, valamint amennyiben a munkanélküliségi rátája közel azonos, maximum 1–1,5%-kal haladja meg az uniós átlagot.

A következő kritérium, a *konvergencia* azért fontos vizsgálódási szempont, mert a nagy fejlettségi szintkülönbségek a kevésbé fejlett tag számára negatív következményekkel járhatnak. Például az éleződő verseny következtében a termelők nagy része tönkremehet vagy piacot veszíthet, aminek következményeképpen a fejletlenebb államok kereskedelmi és fizetési mérlege súlyosan romolhat, és ez komoly gondokat okozhat a foglalkoztatottságban, a költségvetésben és

⁴ Az átalakulási index paraméterei: kis- és nagyprivatizáció, kormányzatok és vállalatok átszervezése, árliberalizáció, külgazdasági- és árfolyamrendszer, bankreform és kamatláb-liberalizáció, értékpapírpiac és nem bank jellegű pénzügyi intézmények működése, versenypolitika, valamint infrastruktúra (EBRD 2009).

⁵ Szükséges esetben az, hogy az új tagország vállalatai eltűnnek a piacról.

⁶ *World Economic Forum*, WEF

⁷ A K+F-re fordított kiadások tekintetében elérték-e a GDP arányában a 3%-os átlagos értéket, illetve a foglalkoztatottsági ráta esetében a 70%-os szintet.

végül a gazdasági növekedés megtorpanását vonhatja maga után. Emellett a fejlettebb állam jobban képes alkalmazkodni a megváltozott versenyfeltételekhez, könnyebben mozgósítja tőkeforrásait, tér át korszerűbb technikákra stb. A konvergencia kimutatására Práger László módszertana alapján négy csoportra bontva a következő mutatókat, kritériumokat vizsgáltam: 1. gazdasági makromutatók: egy főre jutó GDP – uniós átlaghoz viszonyítva is, a gazdaság szerkezete, 2. infrastrukturális mutatók: például internet-felhasználók száma, 3. gazdaságon kívüli és 4. egyensúlymutatók: például koppenhágai vagy maastrichti kritériumok teljesülése, várható élettartam alakulása (PRÁGER 2005). Akkor tekintettem integrációérettnek a nyugat-balkáni államokat e szempontból, ha elérték az EU27-ek vagy EU12-ek átlagát napjainkban, vagy azok csatlakozásának időpontjában.

A gazdasági integrációérettiséggel kapcsolatban meg kell vizsgálni a fejlesztési igények *finanszírozását*, illetve a felmerülő kereskedelmi előnyök egyenetlen megoszlása miatt a vesztesek kompenzálásának problémáját is. Ehhez azt vizsgáltam, hogy ezen államok a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a USAID vagy az Unió pénzeszközeire⁸ mennyire vannak rászorulva, illetve hogyan használják azokat fel, valamint elemeztem a régióba érkező külföldi tőkeberuházás (FDI) mennyiségét és összetételét, hiszen a korábbi csatlakozások tapasztalatai alapján az országok belső forrásainak hiányában a külföldi tőke szükséges a felzárkózáshoz.

3. Az integrációérettiség alapkritériumának teljesítése

Az alábbiakban a fenti módszertan alkalmazásának főbb eredményeit mutatom be. Amint az alábbi, 1. táblázatból⁹ is kiolvasható, a már tagállammá vált Horvátország sem teljesíti teljes mértékben az integrációérettiség kritériumait, habár egyértelműen kiemelkedik a térség államai közül (*1. táblázat*). A vizsgált időszakban a versenyképességet leginkább gátló tényezők a következők voltak: túlzott bürokrácia, adóráták, adószabályozás, korrupció, pénzügyi forrásokhoz való hozzáférés. Az utóbbi években az adószabályozás területén javulás figyelhető meg, azonban a politikai instabilitás jelentős problémákat okoz, illetve továbbra sem megoldott, sőt, komolyabb tényezőnek tekinthető a szigorú munkaerőpiaci szabályozás. Horvátország az elmúlt években a következő mutatószámok alapján teljesített kifejezetten rosszul: a kormányzás akadályai, az aktuális nem hatékony jogszabályok megváltoztatása, az átláthatóság, a munkaadók és munkavállalók közötti együttműködés, az adórendszer kiterjedtsége és az adókedvezmények hatása, valamint a mezőgazdasággal kapcsolatos politika költségei. Habár ezeken a területeken az ország az elmúlt években javított, további reformok szükségesek annak érdekében, hogy az ország versenyképessége javuljon. Ezek ellenére Horvátország több területen is jeleskedik: a lakosság technológiai felkészültsége, a középfokú és felsőoktatásba beiratkozottak aránya a lakosságon belül, valamint az egészségügy és az alapoktatás (kiváltképpen a matematika és az alkalmazott tudományok) sok területén kompetitív előnnyel rendelkezik (például várható élettartam, alapoktatás minősége, gyermekhalandóság). A Nyugat-Balkán országai közül Macedónia és Montenegró üzletbarát intézkedéseinek révén általánosságban jobban teljesít Horvátországnál a WEF rangsorában (WEF 2008–2015). A makrostabilitás szempontjából a válság óta Horvátország nem tekinthető integrációérettnek, a 2008-as gazdasági és pénzügyi

⁸ PHARE, CARDS, ISPA és SAPARD

⁹ A részletes elemzés megtalálható: (ENDRÓDI–KOVÁCS 2013).

válság hatására jelentős mértékben felborult a makrogazdasági egyensúlya, amely azóta sem állt helyre (ennek részletesebb kifejtését lásd később).

1. táblázat: A nyugat-balkáni államok integrációérettségének összefoglalása

Ország/hipotézis	Működő piacgazdaság	Versenyképesség	Makro-stabilitás	Konvergencia	Finanszírozás és finanszírozhatóság
Horvátország	√	fenn-tartásokkal	x	√	√
Szerbia	x	x	x	x	x
Macedónia	x	fenn-tartásokkal	x	x	x
Montenegró	x	√	fenn-tartásokkal	x	x
Bosznia-Hercegovina	x	x	x	x	x
Albánia	x	x	x	x	x

Forrás: saját készítésű táblázat

Szerbia annak ellenére, hogy évről-évre javulásokat ér el, egyik vizsgált szempontból sem tekinthető integrációérettnek. További jelentős reformok szükségesek ahhoz, hogy legalább Horvátország gazdasági helyzetét elérje. Kiemelendő az üzleti környezet javítása, hiszen a külföldi beruházások elengedhetetlenek a reformok, az átalakulás és a beruházások megvalósulása szempontjából. Ez a folyamat elkezdődött, azonban Szerbia nagyobb lehetőségeket rejt magában. Ez segíthetne leküzdeni a magas munkanélküliséget, további infrastrukturális beruházásokat végrehajtani, valamint befejezni az ipar átalakítását, fejleszteni az ország mezőgazdaságát.¹⁰

Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság sem teljesíti az integrációérettség feltételeit, azonban kereskedelmi szempontból kiemelendő. Az ország az Európai Unióval szoros kereskedelmi kapcsolatokat épített ki, igyekszik mind exporttermékeit, mind kereskedelmi partnereit diverzifikálni (EURÓPAI BIZOTTSÁG 2015). Emellett annak ellenére, hogy nem teljesíti a felállított kritériumokat, a többi területen is pár éven belül megvalósíthatja azokat, ha tovább folytatja a már megkezdett reformokat. A működő piacgazdaság tekintetében az utóbbi évek hamarosan akár végrehajtottnak tekinthető reformjai jó útra terelték az országot, a térség többi államához képest (kivéve Horvátország) ezen a téren kiemelkedik Macedónia. Makrogazdasági stabilitás szempontjából a nagyon magas munkanélküliség okoz jelentős kihívást, a konvergencia területén pedig a lassú felzárkózás. A versenyképesség területén nem teljesít rosszul az ország (a 2006-ban kezdődő kedvező üzleti környezet kialakításának és a reformoknak köszönhetően), de további reformok szükségesek ahhoz, hogy a jövőben állni tudja majd az uniós versenyt (például a K+F és a foglalkoztatottság növelése). Mindenképpen folytatni kell a korrupció elleni harcot. FDI szempontjából az ország potenciálja nagyban behatárolt, finanszírozása jelentős mértékben függ az Európai Unió, illetve a nagy nemzetközi szervezetek pénzügyi támogatásaitól. Előbbi esetében pedig a válság következtében a pénzügyi források nagyban behatároltak. Az ország

¹⁰ A szerb statisztikai adatokban, illetve a nemzetközi szervezetek felhasznált adatbázisaiban sokszor Koszovó adatai nem jelennek meg külön, hanem a szerb adatok részét képezik. A Világbank, illetve az IMF 2009-ben elismerte az ország függetlenségét, azóta külön vizsgálják adatbázisukban Koszovó gazdasági, pénzügyi, társadalmi és politikai helyzetét. Az EBRD 2011-es jelentésében említi meg először, hogy Szerbia adatai nem tartalmazzák Koszovó adatait. Az Eurostat adatbázisában, annak ellenére, hogy az Unió több tagállamában nem ismerik el Koszovó függetlenségét, megjelenik Koszovó (az ENSZ BT 1244-es határozatára hivatkozva), azonban az adatok meglehetősen hiányosak.

helyzetén segítene az, ha végleg sikerülne rendeznie névvitáját Görögországgal, hiszen akkor a külföldi befektetők beruházási kedve is nagyobb lenne, a kereskedelmi kapcsolatai tovább fejlődhetnének, ezzel is tovább javítva üzleti környezetét. A macedón gazdasági teljesítmény alapján igencsak indokolt a csatlakozási tárgyalások megkezdése, ezt szintén elsősorban a görög–macedón névvitához köthető politikai, területi igények hátráltatják, nem pedig a gazdaság helyzete.

Montenegró 2006-ban vált külön Szerbiától, ezt követően nemzetközi megítélése és mutatói javultak. Ez leginkább annak köszönhető, hogy az ország gazdasági indikátorai a különválás gyakorlati következményeként javultak: statisztikai adatait már nem torzították a szerb–montenegrói államszövetség közös gazdasági mutatói, a gazdasági teljesítményt nem rontották olyan alulfejlett területek adatai, mint például Koszovó. A válság kirobbanása után ez a tendencia megállt, azóta lényegi változás nem történt. A működő piacgazdaság szempontjából nem integrációérett, Szerbiával egy – viszonylag alacsony – szinten áll. Versenyképességét vizsgálva viszont kiemelkedően teljesít (még a K+F tekintetében is), amely a kedvező adózási feltételeknek is köszönhető. A magas munkanélküliségi ráta miatt fenntartásokkal tekinthető makrogazdasági szempontból integrációérettnek, hiába kedvező a makrogazdasági környezete. A konvergencia területén azonban számos lemaradás figyelhető meg, elsősorban az egy főre jutó GDP és a munkatermelékenység területén. A finanszírozás és finanszírozhatóság szempontjából sem tekinthető integrációérettnek az ország, hiszen az IPA felhasználása terén komoly hiányosságok fedezhetők fel, finanszírozása pedig nagyban függ a befektetési kedv alakulásától (elsősorban a turizmus területén). Emellett a válság komolyabban érintette, és annak hatására jelentősen megnőtt a költségvetési deficit és az államadósság. Végül, a kereskedelmi kapcsolatok szempontjából sem tekinthető integrációérettnek Montenegró. Kereskedelmének alakulása jelentős mértékben ki van téve a nyersanyagárak ingadozásának, valamint alacsonyabb hozzáadott értékű termékeket exportál; az Unióval való kereskedelmi kapcsolatait pedig érdemesebb még szorosabbra fűznie, jelenleg ugyanis inkább a régióbeli kereskedelme a jelentősebb (ENDRÓDI–KOVÁCS 2013).

Bosznia-Hercegovina a működő piacgazdaság vonatkozásában a régióban a leggyengébben teljesít, ennek is köszönhetően a vizsgált időszakban jelentős, de még így sem elegendő mértékű javulás figyelhető meg. Ezenfelül versenyképesség szempontjából sem integrációérett – a régió országaihoz viszonyítva a legkevésbé tekinthető annak –, sem a makrostabilitás vonatkozásában, mivel jelenlegi stabilitását a válság következményeként meginduló IMF-programnak köszönheti. Az IMF 2012 óta folyamatosan elérhetővé teszi az ország számára hitelkeretét (IMF 2016). Bosznia a konvergencia szempontjából is az egyik leggyengébben teljesítő államként könyvelhető el. Finanszírozás és finanszírozhatóság tekintetében sem integrációérett az ország, hiszen a válság súlyosan érintette, amiért az IMF-hez fordult segítségért, illetve az FDI-vonzó képessége a legalacsonyabb a régióban, és jelentősen visszaesett az országba áramló tőke a válság hatására. Ez elsősorban az állam gazdaságban betöltött jelentős szerepének köszönhető, ami kiszorítja a gazdaságból a magánszektor, elriasztja a befektetőket, rontja az üzleti környezetet, végül magas munkanélküliséghez és alacsony foglalkoztatottsághoz vezet.

Albánia a vizsgált országoktól kis mértékben eltér, megítélése kettős. A működő piacgazdaság kiépítése területén viszonylag komoly eredményeket könyvelhet el, azonban

mégsem tekinthető integrációérettnek. Nagy problémát okoz mind a mai napig a villamosenergia biztosítása, emellett a nyugat-balkáni államokhoz hasonló területeken szintén vannak lemaradásai (kormányzatok és vállalatok átszervezése, versenypolitika, valamint értékpapírpiac és nem bank jellegű pénzügyi intézmények működése). A versenyképesség terén nagyon rosszul teljesít, sok esetben Bosznia-Hercegovinával hasonló szinten, a korrupció tekintetében pedig a legrosszabbul áll. A foglalkoztatottság és a makrogazdasági stabilitás szempontjából meglepően eredményes az ország, azonban előbbi folyamatosan csökken, utóbbi meg csak látszólagos, mivel Albánia kevésbé integrálódott a világgazdasági folyamatokba. Konvergencia tekintetében az ország nagyon gyengén teljesít, finanszírozás szempontjából pedig jelentős tőkehiánnyal küzd. Kereskedelmi kapcsolatai egyoldalúak, alacsony hozzáadott értékű termékeket exportál (ENDRÓDI–KOVÁCS 2013).

Amint a fentiekből is következik, a térség országai rendkívül heterogénnek tekinthetők gazdasági szempontból. Ennek ellenére megfigyelhető számos közös jellemző is, amelyeket érdemes kiemelni a következőkben.

A működő piacgazdaság kiépítése területén Horvátország kivételével mindegyik országnak jelentős hiányosságai akadnak. Horvátország már a vizsgálat kezdő évében, 2002-ben majdnem, 2007-től pedig egyértelműen teljesíti a feltételeket. A többi vizsgált állam még távol áll ettől. Közös problémának tekinthető az infrastruktúra elmaradottsága, illetve a versenypolitika területén is komoly hiányosságok fedezhetők fel, a kormányzatok és vállalatok átszervezése vontatottan halad, valamint az értékpapírpiac és a nem bank jellegű pénzügyi intézmények működése területén is jelentős reformokra van szükség. Néhány ország tekintetében (Horvátország, Montenegró és Albánia) pedig bizonyos (korábbi vagy jelenleg is állami tulajdonban lévő) nagyvállalatok támogatása is megfigyelhető; habár ennek mértéke csökkenő, még ma is jelentősnek mondható. Végül megállapítható, hogy az összes vizsgált államban a reformok csupán lassan haladnak, kiváltképpen a gazdasági és pénzügyi válság kirobbanása óta (EBRD 2002–2014).

A versenyképesség területén egyes képet mutatnak a régió államai, néhány országban kedvező az üzleti környezet (például Macedóniában és Montenegróban), máshol jelentős javulásokra van még szükség (például Szerbia esetében). Közös, hogy a korrupció mértéke mindegyik vizsgált országban jelentős (még Horvátországban is), egyre csökkenő mértékű, de a korrupció elleni harc melletti erőteljesebb elköteleződés elengedhetetlennek tekinthető. Emellett az is közös jellemzője a régiónak, hogy a foglalkoztatottság meglehetősen alacsony mértékű, a munkahelyteremtés minden ország legfontosabb feladata és egyben kihívása is (WEF 2011–2015).

Ez utóbbi tükröződik a munkanélküliségi adatokban is. A térségre jellemző, hogy az uniós átlagnál magasabb a munkanélküliségi ráta, sőt számos ország esetében (Macedónia, Bosznia-Hercegovina és Szerbia) komoly kihívások elé állítja az országot. Ennek ellenére néhány vizsgált államban – például Horvátországban vagy Albániában – alacsonyabb a munkanélküliségi ráta, mint néhány uniós tagállamban. (Azonban a foglalkoztatottsági ráták is meglehetősen alacsonyak – ennek kifejtését lásd később).

A makrostabilitás szempontjából egyik vizsgált állam sem tekinthető napjainkban integrációérettnek. Az Eurostat (2016) adatai alapján Horvátország a válság begyűrzése előtt teljesítette a makrostabilitáshoz szükséges kritériumokat, azonban a válság jelentős mértékben rontott makrogazdasági mutatóin és a kilábalástól függ az ország stabilitása. Szerbia egyáltalán

nem tekinthető stabilnak, elsősorban a magas munkanélküliségi és inflációs adatoknak köszönhetően. Emellett üzleti ciklusai sem igazodnak az Unióhoz. A makrostabilitás szempontjából Macedónia sem tekinthető integrációérettnek, mivel a munkanélküliségi ráta – amely a legmagasabb a régióban, háromszorosa az Unió átlagának – a vizsgált időszakban mindvégig jelentős maradt, nem sikerült érdemben csökkentenie. Emellett az inflációs folyamatok, a rögzített árfolyam ellenére kiszámíthatatlanok az országban, összességében nem követik az uniós folyamatokat. Albániában a makrostabilitás pedig csak látszólagosnak tekinthető.

Konvergencia terén mindegyik nyugat-balkáni államnál komoly hiányosságok figyelhetők meg. A legtöbb országban a mezőgazdaságnak kiemelkedő szerepe van, a lakosság legnagyobb részét foglalkoztatja, ún. pufferszerepet tölt be a térség államainak életében (KOVÁCS 2010). Albánia gazdasága esetében a mezőgazdaság rendkívül fontos. Ennek ellenére a Világbank (2016) adatai alapján a régióban mindenütt megfigyelhető a mezőgazdasági szektor részesedésének csökkenése a GDP-n belül. Mindegyik ország mezőgazdasága, illetve ipara jelentős reformokra szorul, rengeteg tőkére és beruházásra lenne szükség. Emellett – Horvátország kivételével – az egy főre jutó GDP és munkatermelékenység az EU27-ek¹¹ százalékában meglehetősen alacsony, sőt a válság hatására még vissza is esett. Továbbá, a reálbérek növekedése meghaladja a munkatermelékenység növekedését, ami rontja ezen gazdaságok versenyképességét.

A legtöbb országban komoly gazdasági problémákat okozott a válság begyűrzése. Szerbia és Bosznia-Hercegovina rögtön, Macedónia 2011-ben fordult az IMF-hez segítségért, Montenegró 2009-ben és 2011-ben is foglalkozott a gondolattal, végül azonban nem kért segítséget a Valutaalaptól, de ez jelzi, hogy az ország finanszírozásával kapcsolatban hiányosságok lelhetők fel. Összességében mindegyik nyugat-balkáni állam jelentős mértékben függ a külföldi tőkéktől, elsősorban az EU pénzügyi támogatásaitól (amelyek lehívása mindegyik országnak gondokat okoz), illetve a közvetlen külföldi beruházások alakulásától. Az összes térségbeli ország tőkehiánysnak tekinthető, azonban a tőke elengedhetetlen az átalakulás további folytatásához, a szükséges reformok végrehajtásához, valamint az infrastruktúra fejlesztéséhez.

Mindegyik vizsgált nyugat-balkáni államra jellemző, hogy a földrajzi közelség miatt szoros külkereskedelmi kapcsolatokat ápolnak az Unió tagállamaival: az Eurostat (2016) adatai alapján exporttermékeiknek körülbelül 60–70%-át szállítják a tagállamokba, és importjuknak 45–67%-a származik az uniós tagállamokból, valamint évről-évre jelentős külkereskedelmi deficitet halmoznak fel az EU-val szemben, habár a világgazdasági folyamatoknak köszönhetően ez valamelyest mérséklődött az utóbbi években. Horvátország esetében az uniós csatlakozás pozitív hatásai is tükröződnek a javuló (folyó) fizetésimérleg adataiban. Bosznia-Hercegovina és Montenegró esetében pedig a régiós kereskedelem tekinthető jelentősebbnek, tehát fontos lenne a kapcsolatok további erősítése. Összességében Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Montenegró és Macedónia a legnagyobb intraregionális kereskedők, viszont a Horvátország és Szerbia közötti kereskedelem nem tekinthető intenzívnek. További közös jellemző, hogy az exporttermékek tekintetében mindegyik országnak a magasabb hozzáadott értékű termékek előállítására kellene koncentrálnia, amelyhez viszont elengedhetetlen az oktatás fejlesztése (ENDRÓDI–KOVÁCS 2013).

---

¹¹ Mivel a vizsgálati időtartam legtöbb évében Horvátország nem volt tagja az Európai Uniónak, valamint külön vizsgálatom az országot az Európai Uniótól, azt elemzem, hogy integrációérett-e, ezért az EU28-ak átlaga helyett az EU27-ek átlagát vettem viszonyítási alappá.

A régió jövőbeli kihívásai között kiemelkedő helyen szerepel a demográfiai átmenet, illetve ennek kezelése. A Világbank (2016) adatai alapján a régió mindegyik államát – bár különböző mértékben – de elérte a demográfiai átmenet, azaz megfigyelhető a népesség csökkenése mellett a várható élettartam emelkedése, valamint az idősek arányának növekedése a lakosságon belül (legkevésbé a magas népesedési rátával rendelkező Albániát és Montenegrót érinti a jelenség). Ezzel párhuzamosan mindegyik államban jelentős a fiatalok munkanélkülisége. Ez részben köszönhető csak a felsőoktatás térnyerésének, leginkább a munkalehetőségek hiányának tudható be, valamint annak, hogy a mezőgazdaság szívja fel a munkaerőt, ahol jelentős mértékű a feketegazdaság. Ennek eredményeképpen egyre több fiatal próbál külföldön, elsősorban az unió tagállamaiban szerencsét. Ennek komoly gazdasági következményei lehetnek a jövőben, ezért is kiemelkedően fontos ezekben az országokban a munkanélküliség csökkentése és a munkahelyteremtés.

A legtöbb vizsgált nyugat-balkáni államot erős külföldi függőség jellemzi, a jogállamiság hiányosságokkal küzd, gyenge az igazságszolgáltatás, a közigazgatás hatékonysága alacsony, valamint jelentős az informális szektor szerepe. Ezért mindenképpen fontos az elkezdett reformok továbbvitele, a gazdaság további liberalizálása, a kedvező üzleti környezet megteremtése, a korrupció további csökkentése – ezzel is növelve a külföldi források mértékét, amely elengedhetetlen a további fejlesztések továbbviteléhez.

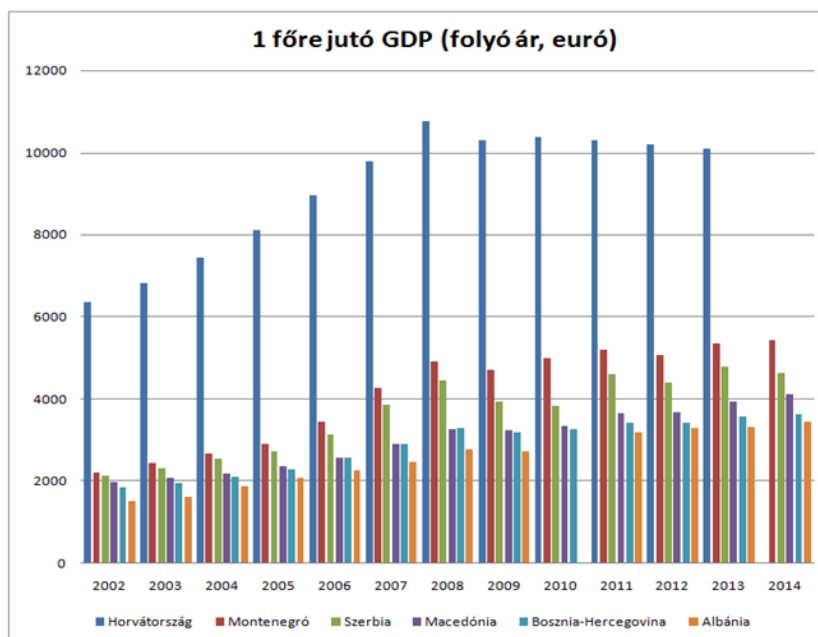
A következő fejezetben a gazdasági integrációérettség kritériumai, aspektusai közül részletesebben azok kerülnek elemzésre, amelyek a legjobban mutatják be a nyugat-balkáni államok gazdasági fejlődését az elmúlt években.

4. A nyugat-balkáni államok gazdasági fejlődése

Az alábbiakban a Nyugat-Balkán államainak gazdasági fejlődését a közgazdaságtan által hagyományosnak tekintett fejlettségi mutatószámok alakulásának ismertetése nyomán elemzem. Mennyiségi mutatószámként az egy főre jutó GDP-t (folyó áron, illetve az Európai Unió átlagához viszonyítva vásárlóerő-paritáson), illetve dinamikus mutatószámként a reál GDP alakulását ismertetem 2002 és 2014 között. Ezzel kapcsolatosan, valamint bonyolultabb mutatószámként bemutatásra kerül a régió országainak Emberi Fejlettség Indexe (*Human Development Index*, HDI), amelyből az iskolában töltött évek száma, valamint a születéskor várható élettartam kerül kiemelésre, utóbbi az európai uniós átlaghoz viszonyítva. Infrastrukturális mutatóként az internet-felhasználók számának alakulása kerül részletesebb bemutatásra, elsősorban az adatok rendelkezésre állása folytán, és habár nem egészen tekinthető klasszikus mutatószámnak, de pozitív példaként hozható fel a térség gazdasági fejlődésének bemutatására.

Amint az ábrából látszik, az egy főre jutó GDP (folyó áron és euróban) a vizsgált időszak alatt minden nyugat-balkáni államban növekedett, habár a válság óta összességében csökkenő ütemben (1. ábra). A gazdasági és pénzügyi válság 2008 második felében gyűrűzött be a térség országainak gazdaságába és hatására a legtöbb államban vissza is esett e mutató értéke 2009–2010 folyamán. Azóta a lassú növekedés ellenére a korábbi egyértelmű gazdasági fejlődés nem kimutatható (kivételnek talán Horvátország tekinthető, de rá vonatkozóan nincsenek 2014-es adatok, amelyek valószínűleg kedvezőbb képet festenének a 2013-asoknál). Egyes országok

mutatói ingadozó képet mutatnak (például Montenegró és Szerbia, ahol 2010 után 2012-ben is **újra** jelentősebb mértékben csökkent az egy főre jutó GDP mértéke).

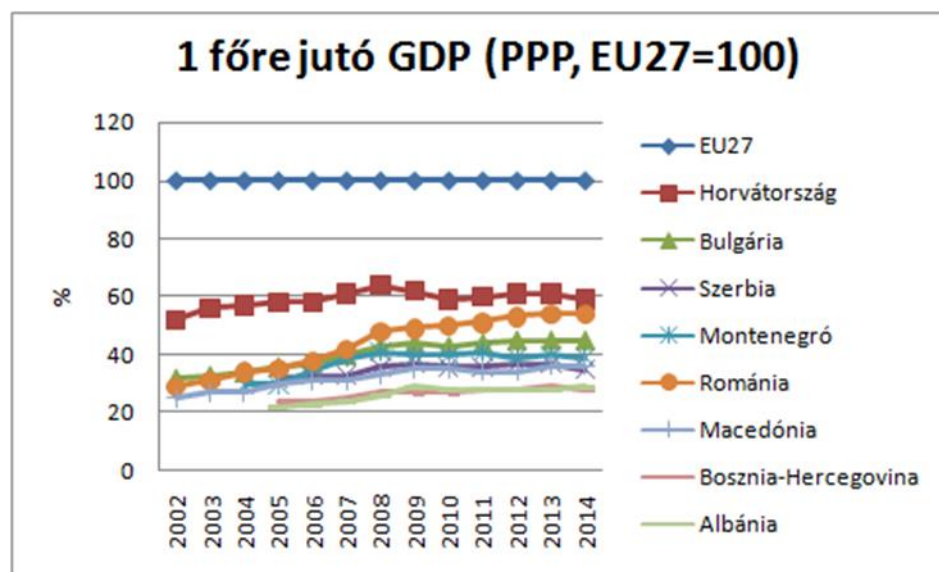
1. ábra: Az egy főre jutó GDP (folyó áron, euróban) alakulása a nyugat-balkáni államokban 2002 és 2014 között

Forrás: Eurostat (2016) alapján saját szerkesztésű ábra

A gazdasági fejlődés mérésére a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP általában alkalmasabb mutatószám, a következőkben ennek vizsgált országokénti és eltérő időszakokénti alakulását ismertetem az uniós átlaghoz, valamint a 2007-ben csatlakozott államokhoz viszonyítva. Az alábbi ábrából rögtön szembetűnik, hogy a Nyugat-Balkán államai jelentős mértékben le vannak maradva az EU27-ek átlagához képest, habár Horvátország ebből a szempontból is messze a régiós átlag felett áll (2014-ben az EU27-ek átlagának 59%-án, míg a régió többi állama a 29–39%-án) (2. ábra). Hasonlóan az egy főre jutó GDP (folyó áron és euróban) alakulásához, a 2000-es évek elejéhez képest minden országban megfigyelhető egy enyhe növekedési, fejlődési ütem, azonban a 2008–2009-es gazdasági válság hatására ez a korábbi lassú növekedési ütem visszaesést, illetve stagnálást eredményezett. Az országok teljesítményét érdemes a 2007-ben csatlakozott Románia és Bulgária teljesítményével összevetve is megvizsgálni, hiszen a két ország integrációérettségét többen is megkérdőjelezték arra hivatkozva, hogy kiváltképpen gazdasági fejlettség szempontjából nem készültek a csatlakozásra. Látható, hogy Horvátország teljesítménye mindvégig jobb volt e két országnál az egy főre jutó GDP tekintetében, viszont a többi nyugat-balkáni állam mutatói rosszabb teljesítményről árulkodnak. Érdekes azt is megfigyelni, hogy az uniós csatlakozás ellenére e két államban is markánsan lassabbá vált a felzárkózás üteme.

Noha ezeket a mennyiségi mutatószámokat használják általában a gazdasági fejlődés mérésére, érdemes megemlíteni a velük kapcsolatos problémákat is, habár igyekeztem ezt kiküszöbölni azáltal, hogy több évre visszamenőleg, illetve más országokhoz viszonyítva vizsgáltam. A mennyiségi mutatószámokkal elsősorban az a probléma, hogy statikus jellegűek,

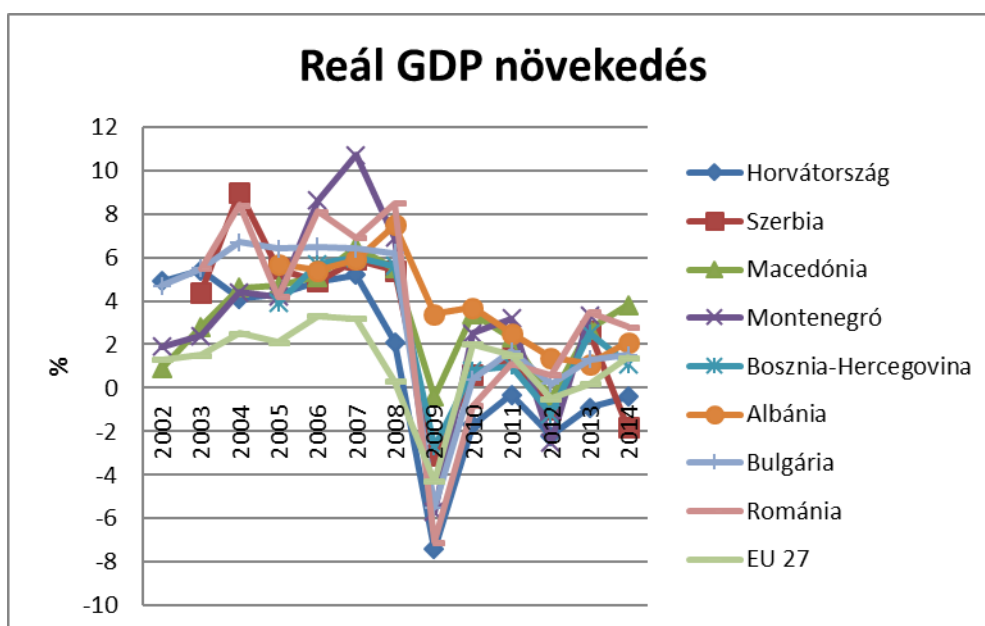
nem mutatják a fokozódó lemaradás dinamikáját, valamint kérdéses a relatív elmaradottság mértéke is (SZENTES 2011).

2. ábra: A Nyugat-Balkán országaiban az egy főre jutó GDP alakulása vásárlóerő-paritáson az EU27-ek százalékában

Forrás: Eurostat (2016) adatai alapján saját szerkesztésű ábra

Az országok gazdasági növekedéséről elmondható, hogy a válság hatására lelassult, és azóta sem állt fenntartható pályára. Míg a 2008-as válság előtt megfigyelhető, hogy ezen országok gazdasági növekedése az Európai Unió átlaga felett volt, utána épp az ellenkezője állapítható meg az esetek többségében. Kiváltképpen Horvátország és Szerbia gazdasági növekedése nem indult újra. Horvátország a válság óta negatív növekedési adatokat produkál, Szerbia teljesítménye pedig jelentős mértékben romlott a válság kitörése óta (3. ábra). A válság felszínre hozta ezen gazdaságok strukturális problémáit, a korábbi reformok befejezetlenségét, kiváltképpen Horvátország esetében. Ez azért is kiemelkedően fontos, mivel Horvátország a szükséges reformok (például privatizáció továbbvitele, turizmus fejlesztése) véghezvitele nélkül nem csak a válság hatásaival tud nehezebben megbirkózni, hanem az Európai Unión belüli versennyel is (LÓRINCZNÉ 2015).

3. ábra: A reál GDP alakulása a Nyugat-Balkán országaiban és az Európai Unióban 2002 és 2014 között (%)

Forrás: Eurostat (2016) adatai alapján saját szerkesztésű ábra

Itt is megjegyzendő, hogy habár a GDP növekedési üteme már a gazdasági fejlődés dinamikáját is jelző mutató, abból a szempontból problémás lehet, hogy megalapozatlan következtetésekre adhat okot (például ha egy évben nagy kilengés figyelhető meg, vagy ha figyelmen kívül hagyjuk az ezt meghatározó külső hatásokat) (SZENTES 2011). Ezeket igyekeztem kiszűrni elemzésem során.

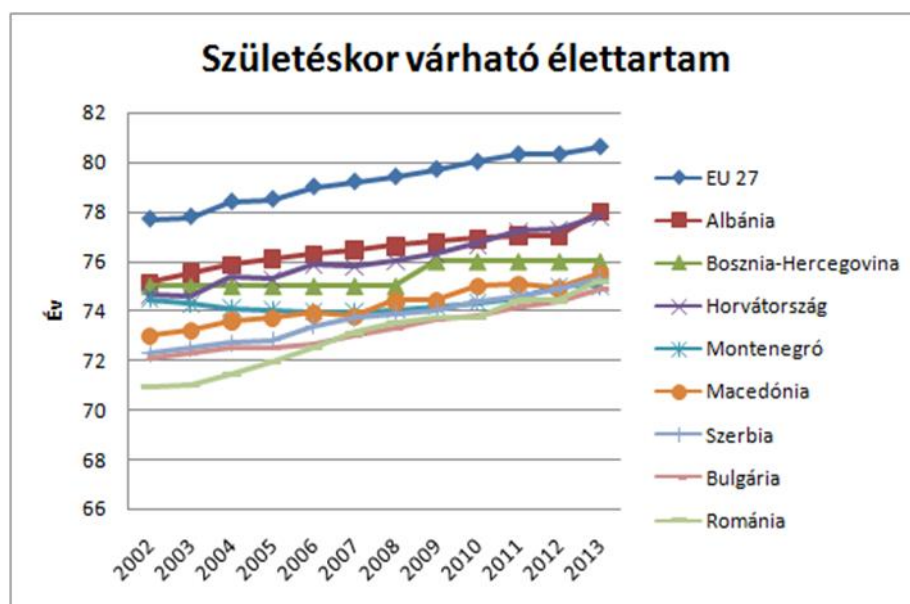
1. táblázat: Az Emberi Fejlettség Indexe a nyugat-balkáni államok, Románia, Bulgária és Magyarország esetében (rangsor, év)

	HDI rangsor	Iskolában töltött évek száma
Macedónia	84 – magas	8,2
Bosznia-Hercegovina	86 – magas	8,3
Albánia	95 – magas	9,3
Szerbia	77 – magas	9,5
Románia	54 – magas	10,5
Montenegró	51 – magas	10,5
Bulgária	58 – magas	10,6
Horvátország	47 – nagyon magas	11
Magyarország	43 – nagyon magas	11,3

Forrás: UNDP (2014) alapján saját szerkesztésű táblázat

A gazdasági fejlődés emberi aspektusának vizsgálata elkerülhetetlen, ha a nyugat-balkáni államok gazdasági fejlődését szeretnénk elemezni. Ennek szemléltetésére a következőben az ENSZ Fejlesztési Programja (*United Nations Development Programme*, UNDP) Emberi Fejlettség

Mutatójának (HDI)¹² legfontosabb elemei kerülnek bemutatásra. Amint a fenti táblázatból is látható, egyedül Horvátország került a régió államai közül a világ első 50 állama, tehát a nagyon magas gazdasági fejlettségűnek tekintett országok közé (2. táblázat) (Összehasonlításképpen, Magyarország megelőzi, de nem sokkal, míg Románia és Bulgária nem került be az első 50 ország közé). Az emberi fejlettségi rangsor következő 50 országa közé sorolható a többi nyugat-balkáni állam, ami magas fejlettséget jelent az UNDP szerint. Bár láthatóan van különbség az egyes országok között: Montenegró nem sokkal marad le Horvátország mögött, míg Bosznia-Hercegovina és Albánia tekinthető a legkevésbé fejlettnek a régió országai közül. A mutatószámok közül elsőként az iskolában eltöltött évek számát érdemes megnézni, amit összevetve az Eurostat (2016) korai iskolaelhagyók arányával (amelyet 10% alá szeretne az Európai Unió szorítani 2020-ig), akkor megállapítható, hogy a mutató eredményei korrelálnak az iskolában eltöltött évek számával: a legtöbb fiatal Albániában, Bosznia-Hercegovinában (26%), valamint Macedóniában (12,5%) fejezi be idő előtt tanulmányait.

4. ábra: A születéskor várható élettartam alakulása a Nyugat-Balkán államaiban, valamint az Európai Unió kiemelt tagállamaiban 2002 és 2013 között¹³

Forrás: Eurostat és Világbank (2016) adatbázisa alapján saját szerkesztésű ábra

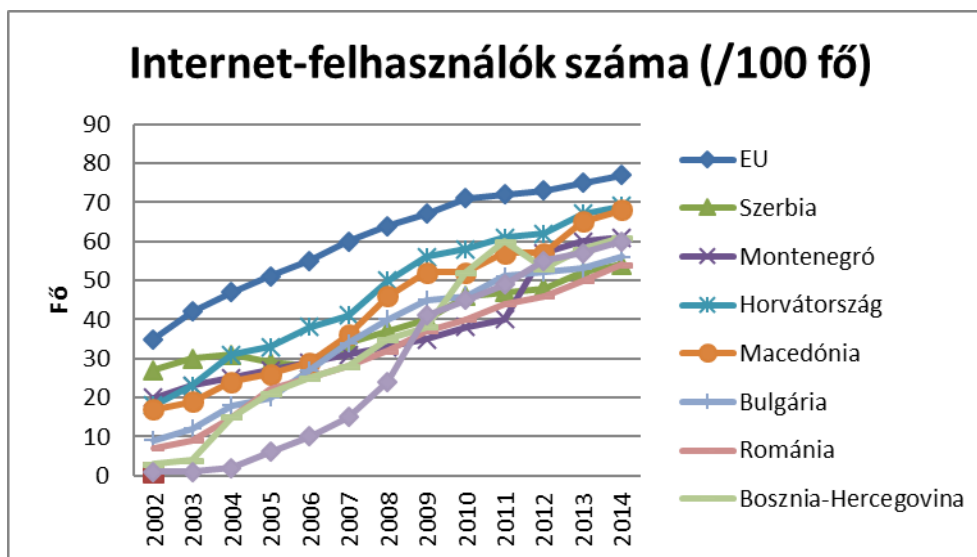
A gazdasági fejlődés másik gyakran vizsgált aspektusa (amit a HDI is tartalmaz) a születéskor várható élettartam. Amint a fenti ábrából is kiolvasható, a nyugat-balkáni államok e

¹² A *Human Development Index* (HDI), az emberi fejlettség indexe, egy összetett mutató, amely a világ országainak összehasonlítását teszi lehetővé a várható élettartam, a képzettség és az életszínvonal alapján. A mutatót 1990-ben dolgozta ki egy pakisztáni közgazdász, Mahbub ul Haq, és 1993 óta használja az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja, amely rendszeresen kiadja az Emberi Fejődési Jelentést (*Human Development Report*, HDR). A HDI egy ország átlagos eredményeit mutatja az emberi fejlődés három alapvető területén, melyek: a hosszú és egészséges élet, amelyet a születéskor várható élettartam mutatóján keresztül ragad meg; a képzettség, a tudás, amelyet a felnőtt írástudás (kétharmados súllyal szerepel), valamint a kombinált alap-, közép és felsőoktatási beiskolázási arány (egyharmados súllyal) segítségével mér; végül a tisztességes életszínvonal, amelyet a vásárlóerő-paritáson dollárban számított bruttó hazai termékkel mér. A HDI-t a három index számtani átlaga adja (UNDP 2014).

¹³ A vizsgálat időpontjában nem álltak még rendelkezésre a 2014-es adatok.

téren nem érik el az Európai Unió átlagát, viszont Romániánál és Bulgáriánál jobban teljesítenek, magasabb a születéskor várható élettartam (4. ábra). Pozitívumként kiemelendő, hogy habár uniós szint alatt teljesítenek, ezekben az államokban egyértelműen megfigyelhető a születéskor várható élettartam növekedése a vizsgált időszakban.

5. ábra: A 100 főre jutó internet-felhasználók száma a Nyugat-Balkán államaiban és az Európai Unióban 2002 és 2014 között

Forrás: Világbank (2016) adatbázisa alapján saját szerkesztésű ábra

Utolsó példaként, és egyben még egy pozitív mutatóként érdemes elemezni a régióban a 100 főre jutó internet-felhasználók számának alakulását (5. ábra). Habár itt is az jellemző, hogy a régió országai elmaradnak az uniós átlagtól, megfigyelhető egy erős növekedési ütem, amely ha így folytatódik, hamarosan elérik ezek az országok az Európai Unió átlagát. Az internet-felhasználók számának növekedése a befektetők felé is pozitív jelzés lehet, azt is mutatja, hogy a nyugat-balkáni államok digitálisan nincsenek olyan nagymértékben lemaradva, hogy az a gazdasági fejlődésüket nagymértékben hátráltatná. A következő fejezet a térség államainak gazdasági fejlődését gátló (elsősorban gazdasági) tényezőket ismerteti.

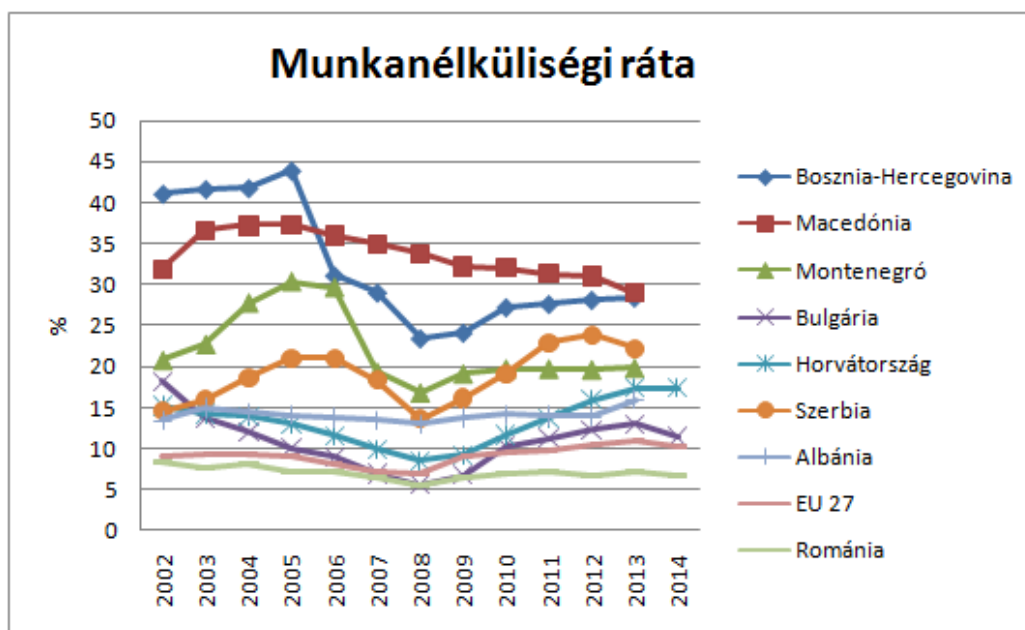
5. A gazdasági fejlődést gátló tényezők

A térségben a gazdasági fejlődést több tényező is gátolja, mint például a délszláv háború gazdasági következményei. A kilencvenes évek háborúi nemcsak jelentős anyagi (pl. infrastrukturális) károkat okoztak, hanem a transzformációs folyamatot is késleltették: amíg a kelet-közép-európai országok esetében a nyolcvanas évek végén – kilencvenes évek elején elkezdődött, a nyugat-balkáni államok esetében csak jóval később, a 2000-es elején indulhatott meg a demokratizálódás folyamata, a működő piacgazdaság kiépítése (KEMENSZKY 2008). Emellett a gazdasági fejlődést sok esetben politikai fejlemények is fékeztek (lásd például 2001: macedón válság, 2003: Đinđić szerb miniszterelnök meggyilkolása, 2006: Montenegró békés különválása, 2008: Koszovó függetlenségének kikiáltása) (BRAUN 2014). Többször is megfigyelhető az Európai Unió melletti elköteleződés hiánya – lásd például a szerb pártrendszer alakulásáról Ördögh Tibor munkáját (ÖRDÖGH 2012) –, amely ugyancsak hátráltató tényezője a gazdasági fejlődésnek, mivel szoros

kereskedelmi, beruházási kapcsolatok állnak fenn az uniós tagállamokkal. Emellett ezen országok gazdasági dualitása (a külföldi, hatékonyabban termelő, modern technológiát alkalmazó vállalatok és a hazai vállalatok közötti különbség) erőteljesebbnek tekinthető a kelet-közép-európai államokhoz képest (NOVÁK 2014).

Ha áttekintjük a nyugat-balkáni térség gazdasági integrációérettségének legfőbb gazdasági mutatószámait, akkor három tényezőt emelnék ki, amelyek jelentős mértékben hátráltatják a régió jelenlegi gazdasági fejlődését. Ez a munkanélküliség, a korrupció, valamint a tőkehiány, és ezek következményei.

A nyugat-balkáni államok egyik legkiemeltebb gazdasági problémájának a magas munkanélküliségi ráták tekinthetők, amint azt az alábbi ábra is szemlélteti (6. ábra). Míg az Európai Unióban az átlagos munkanélküliségi ráta 10% körül mozgott az elmúlt években, a Nyugat-Balkán valamennyi vizsgált államában ennél magasabb értékek figyelhetők meg. Habár a térség államai igyekeznek csökkenteni a munkanélküliek számát, ezt csupán kevés sikerrel tudják megtenni. A magas munkanélküliség kiváltképpen Bosznia-Hercegovinában, Macedóniában és Szerbiában okoz jelentősebb gazdasági problémákat, ezekben az államokban a munkanélküliségi ráta legalább kétszerese az uniós átlagnak. Ezen problémát a térségben a válság előtti magas gazdasági növekedési adatok sem tudták érdemben csökkenteni, habár megfigyelhető a legtöbb országban a munkanélküliségi ráta csökkenése 2005 és 2008 között. Ez elsősorban a megkezdett strukturális reformoknak köszönhető, melyek során a nyugat-balkáni államok igyekeztek a merev munkaerőpiaci szabályozást rugalmasabbá tenni, habár a reformokat nem sikerült teljes mértékben megvalósítaniuk (KOVTON *et al.* 2014). A válság hatására azonban a korábban elért eredmények szertefoszlottak.

6. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása a nyugat-balkáni államokban és az Európai Unióban 2002 és 2014 között

Forrás: Eurostat (2016) adatai alapján saját szerkesztésű ábra

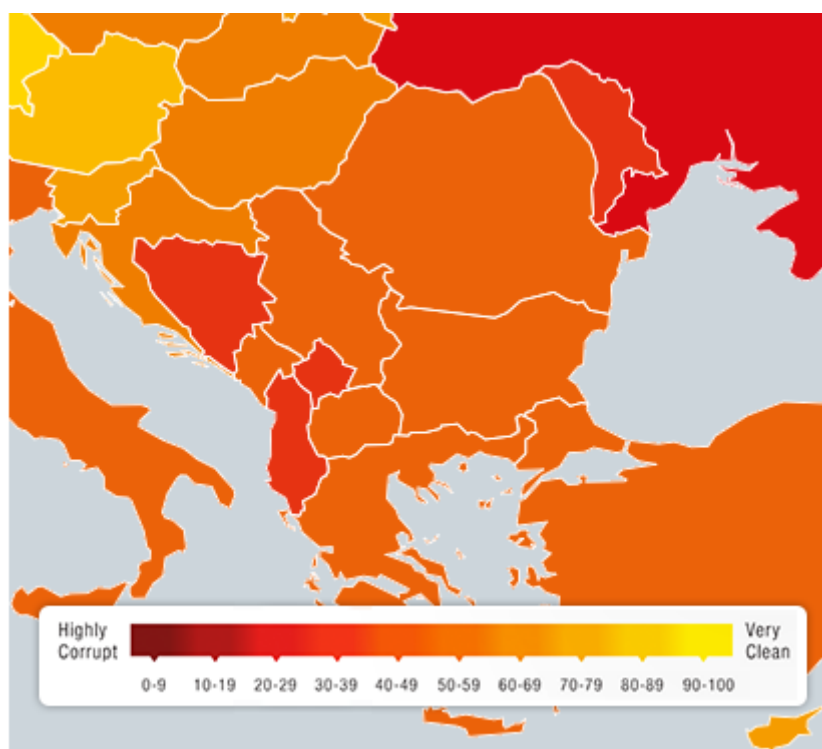
A munkanélküliséggel összefüggésben a foglalkoztatottsági ráták alulmaradnak az uniós átlaghoz képest (például 61–62% Szerbiában, Montenegróban; Albániában és Macedóniában 65%), valamint a kivándorlók hazautalásainak szerepe rendkívül jelentős, a vizsgált országok

közül kiváltképpen Bosznia-Hercegovinában és Albániában. A Világbank (2016) adatai alapján az előbbi országban a hazautalások nagysága 2011 és 2015 között átlagosan a GDP 11%-át tette ki, az utóbbiban 8,6%-át. Szerbia és Montenegró hazautalási adatai pedig erőteljesen növekvő tendenciát mutatnak. (Összehasonlításképpen: Horvátország hazautalásai a GDP 3,8%-át, Magyarország hazautalásai a GDP 3,4%-át teszik ki a rendelkezésre álló legfrissebb adatok alapján (VILÁGBANK 2016).

A térséggel kapcsolatban komoly aggodalmakra adhat okot az is, hogy a válság óta a munkanélküliségi ráta folyamatosan növekszik (Macedónia kivételével, ahol kis mértékben mérséklődött), kiváltképpen Horvátországban és Szerbiában.

Fontos kiemelni, hogy a válság hatására ezen államok kormányainak jelentős mértékben csökkentek a bevételei: elsősorban a javak és a szolgáltatások adóbevételeinek csökkenése miatt, valamint a mérséklődő globális kereslet hatására jelentős mértékben csökkentek a kereskedelemből származó bevételek. A kormányok igyekeztek visszafogni kiadásait, de kevés sikerrel, mivel a válság kirobbanása előtt a közszféra bérei, illetve a nyugdíjak mértéke jelentős mértékben növekedett, amit a társadalmi ellenállás miatt nem igazán tudtak visszafordítani. Ehelyett az állami beruházásokat fogták vissza, ami viszont az országok fejlődési potenciálját csökkentette. Utóbbihoz az is hozzájárult, hogy azok az országok, amelyek a valutájuk valamilyen rögzített formáját választották korábban (például Montenegró vagy Bosznia-Hercegovina), nem tudták monetáris politikájukat felhasználni gazdaságuk élénkítése érdekében (azaz leértékelni valutájukat). Azon országok sem igazán tudtak élni a leértékelés adta lehetőségekkel, melyek lebegtetik valutájukat, mivel vagy nem tekinthető hitelesnek monetáris politikájuk (például Szerbia esetében), vagy el kellett kerülniük a nagy árfolyam-ingadozásokat (például a lakosság devizában való eladósodottságának következtében). Ebben az is jelentős mértékben közrejátszott, hogy korábban az országba érkező tőkét nem produktív beruházásokra fordították, hanem abból elsősorban a lakosság fogyasztása növekedett (MURGASOVA *et al.* 2015).

Amint már korábban is szó esett róla, a térség közös jellemzője, hogy igencsak elterjedt a korrupció. Habár a korrupció definíciója nem egységes, és a mérése is igen bonyolult és kérdéses, mégis elterjedt mérési eszköze a Transparency International által a világ több mint 165 országára megállapított és évről-évre megjelenő korrupciós érzet indexe. A mutató azt számszerűsíti, hogy a gazdasági szereplők milyen súlyúnak érzik a korrupciót a gazdaságban, és számos független intézmény, üzletember és országelemző közvélemény-kutatásainak és felméréseinek az eredménye. Jelenleg a szervezet 0 és 100 közötti skálán méri a korrupció nagyságát, egy ország minél magasabb pontszámot ér el, annál kevésbé jellemző mindennapjaira a korrupció. A fenti ábrából is kitűnik, hogy a nyugat-balkáni térség országai igencsak rosszul teljesítenek, nagyon korruptnak tekinthetők (7. ábra). A vizsgált államok közül 2015-ben Albánia 36, Bosznia-Hercegovina 38 pontot ért el, ezzel a legrosszabbul teljesítettek a vizsgált államok közül (Koszovó még gyengébb teljesítményt mutat 33 pontjával). A régió országai közül Horvátország megítélése a legjobb, illetve javult az elmúlt évekhez képest. A legutóbbi rangsor alapján Magyarországgal tekinthető egyforma mértékűnek a korrupció az országban. A többi nyugat-balkáni állam teljesítménye a kettő érték között helyezkedik el: Montenegró 44, Macedónia 42, Szerbia pedig 40 pontot ért el a legutóbbi felméréskor (Transparency International 2016 adatai alapján).

7. ábra: A Nyugat-Balkán államok korrupciós érzet indexe

Forrás: Transparency International (2016)

A térségre jellemző a tőkehiány, ami jelentős mértékben rontja az országok makrogazdasági teljesítményét, többek között hatással van az oktatás és az alkalmazott technológia minőségére, a termelékenységre, valamint jelentős mértékben hátráltatja az infrastrukturális fejlesztéseket. Ahogy az alábbi táblázatból is kiolvasható, sem a térségbe beáramló, sem a kiáramló FDI nem tekinthető jelentős mértékűnek (habár Horvátország és Szerbia kiemelkedik e téren) (3. táblázat). Pozitívumként elmondható, hogy a válság ellenére is folytatódott a tőke beáramlása a régióba, azonban alacsonyabb mértékben, mint a válság térségbe való begyűrűzése előtt. Albánia és Bosznia-Hercegovina teljesít a legrosszabbul a tőkevonzó potenciáljukhoz képest (UNCTAD 2015 adatai alapján). A saját finanszírozási lehetőségek hiánya (amely leginkább a térségbe áramló kevés tőkének, a magas munkanélküliségnek és ezzel párhuzamosan a növekvő eladósodottnak köszönhető) egyrészt függővé teszi ezen országokat a különböző fejlesztési segélyektől és támogatásoktól, másrészt ez is közrejátszik/játszott abban, hogy az államok jelentősebb gazdasági sokk, visszaesés esetén nagyobb valószínűséggel fordulnak a Nemzetközi Valutaalaphoz segítségért. Általánosságban elmondható, hogy a nyugat-balkáni országok nagymértékben támaszkodnak külső forrásokra (például EU, Világbank), de ezek felhasználásának hatékonysága nem tekinthető jónak – például a szerződés-kötés aránya javításra szorul, nincsenek megfelelően szakképzett emberek, szakmai és nyelvtudásuk sokszor nem elég a megfelelő hatékonyságú együttműködéshez, kommunikációhoz, a forráslehetőségek teljes kihasználásához (ENDRÓDI–KOVÁCS 2013).

2. táblázat: FDI inflow és outflow adatok a Nyugat-Balkán vonatkozásában 2009 és 2014 között

Ország/év	Beáramló FDI (millió dollár)						Kiráramló FDI (millió dollár)					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Horvátország	3077	133	1682	1451	955	3451	1260	91	42	56	180	1886
Albánia	996	1051	876	855	1266	1093	39	6	30	23	40	30
Bosznia-Hercegovina	250	406	496	351	283	564	6	46	18	16	15	2
Montenegró	1527	760	558	620	447	497	46	29	17	27	17	27
Szerbia	2896	1686	4932	1299	2053	1996	24	185	318	331	329	356
Macedónia	201	213	479	143	335	348	11	5	0	8	15	21

Forrás: UNCTAD (2015) adatai alapján saját szerkesztésű táblázat

6. Összefoglalás

A tanulmány arra tett kísérletet, hogy elemezze a nyugat-balkáni államok gazdaságát, elsősorban az integrációérettség, valamint a gazdasági fejlettség szempontjából. Megállapítható, hogy még az Európai Unióhoz legutóbb csatlakozott Horvátország sem tekinthető teljes mértékben integrációérettnek, habár ebben nagy szerepe van a gazdasági és pénzügyi válságnak, amely felborította az ország korábbi makrogazdasági stabilitását. Ennek ellenére Horvátország egyértelműen kiemelkedik a térség államai közül a gazdasági mutatói alapján, több esetben a 2007-ben csatlakozott tagállamoknál is kedvezőbb adatokkal rendelkezik. A többi nyugat-balkáni államnak azonban még sok tennivalója akad, ha integrációéretté szeretne válni annak érdekében, hogy a csatlakozás után teljes mértékben kihasználhassa az integrációból származó potenciális előnyöket.

A tanulmány betekintést nyújtott az országok gazdasági fejlődésébe az elmúlt években (2002 és 2014 között). Igyekezett megvizsgálni a gazdasági fejlődés legfőbb mennyiségi, a dinamikát jelző, valamint a fejlődés emberi aspektusára vonatkozó mutatószámait, az integrációérettség bemutatásán keresztül pedig utalt a strukturális, valamint külgazdasági teljesítményt jelző mutatókra is. Habár egyik mutatószám sem tekinthető teljes mértékben megfelelőnek a gazdasági fejlődés teljes körű bemutatására, segítségükkel mégis levonható néhány fontos következtetés. Kiemelném azt, hogy a gazdasági és pénzügyi recesszió jelentősen visszavetette ezen országok gazdasági fejlődését, amihez jelentős mértékben hozzájárult az Európai Unió válsága is. Jelenleg úgy tűnik, hogy a 2008 előtti dinamikus fejlődés nem folytatódik, habár megfigyelhető egy kisebb mértékű fejlődés. Horvátország és Szerbia teljesítménye azonban aggasztó az elmúlt években, amit még tovább súlyosbít a két ország egyre növekvő munkanélküliségi rátája, valamint költségvetési deficitje és nagymértékű államadóssága.

A nyugat-balkáni államok fejlődéséhez elengedhetetlen lenne a magas munkanélküliség visszaszorítása, a válság előtt megkezdett reformok továbbvitele a tőkevonzás elősegítése érdekében. Ezenfelül a forrásbevonással fejleszthető lenne ezen országok infrastruktúrája, oktatása, amelyek a gazdasági fejlődés elengedhetetlen előfeltételei. Ez csökkentené a magas munkanélküliséget és akár a kivándorlás mértékét is. De ehhez a magas mértékű korrupció visszafordítása is szükséges lenne.

Irodalomjegyzék

- BRAUN A. 2014: A Nyugat-Balkán és az Európai Unió kapcsolata. A regionális együttműködés fejlődése. Grotius tanulmány.
Forrás: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=UOTAKR>.
Letöltés ideje: 2016.05.05.
- GERDESICS V. 2013: A horvát országimázs az EU-csatlakozáskor – magyar és horvát szemmel.
In: Mediterrán és Balkán Fórum, Vol. 7, No. 3. pp. 19–30.
- EBRD 2014: Transition Report 2014, Innovation in transition, London.
- EBRD 2013: Transition Report 2013, Stuck in transition? London.
- EBRD 2012: Transition Report 2012, Integration Across Borders, London.
- EBRD 2011: Transition Report 2011, Crisis and Transition: The People’s Perspective, London.
- EBRD 2010: Transition Report 2010, Recovery and reform, London.
- EBRD 2009: Transition Report 2009, Transition in crisis?, London.
- EBRD 2008: Transition Report 2008, Growth in Transition, London.
- EBRD 2007: Transition Report 2007, People in Transition, London.
- EBRD 2006: Transition Report 2006, Finance is Transition, London.
- EBRD 2005: Transition Report 2005, Business in Transition, London.
- EBRD 2004: Transition Report 2004, Infrastructure, London.
- EBRD 2003: Transition Report 2003, Integration and Regional Cooperation London.
- EBRD 2002: Transition Report 2002, Agriculture and Rural Transition, London.
- ENDRÓDI–KOVÁCS V. 2013: A Nyugat-Balkán gazdasági integrációérettsége. Ph.D. értekezés.
Budapesti Corvinus Egyetem. pp. 122–158.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG 2015: European Union, Trade in Goods with For.JRep.Macedonia, DG for Trade, Brussels.
- EUROSTAT 2016: Database.
Forrás: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
Letöltés ideje: 2016.01.15.
- IMF 2016: Bosnia and Herzegovina and the IMF: Article IV Staff Reports, Press Releases, Financial Position in the Fund, Transactions with the Fund.
Forrás: <http://www.imf.org/external/country/bih/index.htm?type=9998>.
Letöltés ideje: 2016.01.20.
- JUHÁSZ J. 2014: Az EU és a Nyugat-Balkán ma. In: Mediterrán és Balkán Fórum, Vol. 8, No. 2. pp. 28–35.
- KEMENSZKY Á. 2008: A nyugat-balkáni uniós stratégia fejlődési irányai: stabilizáció és/vagy csatlakozás? In: BERÁCS J. – MÉSZÁROS T. – TEMESI J. (szerk.): 60 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem: A Jubileumi Tudományos Konferencia alkalmából készült tanulmányok. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2008.10.03–2008.10.04. Budapest: Aula Kiadó, 2008. pp. 155–171. (ISBN:978 963 9698 64 2)
- KOVÁCS T. 2010: A Balkán mezőgazdasága, In: HORVÁTH GY. – HAJDÚ Z. (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országokban. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 384–409.
- KOVTUN, D. – CIRKEL, A. M. – MURGASOVA, Z. – SMITH, D. – TAMBUNLERTCHAI, S. 2014: Boosting job growth in the Western Balkans. IMF Working Paper, WP/14/16.
- LŐRINCZNÉ B. E. 2015: Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig. Aposztróf Kiadó. pp. 156–161.
- MURGASOVA, Z. – ILAHI, N. – MINIANE, J. – SCOTT, A. – VLADKOVA–HOLLAR, I. – IMF Staff Team 2015: The Western Balkans: 15 years of economic transition. Washington, D.C.: International Monetary Fund. p. 44.
- NOVÁK T. 2014: A Nyugat-Balkán gazdasága – előre a múltba. In: Mediterrán és Balkán Fórum, Vol. 8, No. 2. pp. 3–14.

- ÖRDÖGH T. 2012: Politikai törésvonalak és pártrendszerek Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában. In: STRAUZ P. – ZACHAR P. K. (szerk.): Történelmi emlékezet és identitás és politika. Tanulmányok. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2011.10.14 Budapest: Heraldika Kiadó, 2012. pp. 204–229.
- PALÁNKAI T. – KENGYEL Á. – KUTASI G. – BENCZES I. – NAGY S. GY. 2011: A globális és regionális integráció gazdaságtana, Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 376
- PALÁNKAI T. 2004: Az európai integráció gazdaságtana, Aula Kiadó, Budapest.
- PRÁGER L. 2005: Konvergencia-divergencia, felzárkózás-leszakadás, In: PALÁNKAI T. (koordinátor): A magyar gazdaság és társadalom integráció-érettsége, integrációs képessége és felkészültsége átalakulása című kutatás, Budapesti Corvinus Egyetem, Világgazdasági Tanszék, Európai Tanulmányi és Oktatási Központ, Budapest, pp. 161–206.
- SZENTES T. 2011: Fejlődésgazdaságtan, Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 455–460.
- ZEMNICZKY N. – CSÜLLÖG G. – M. CSÁSZÁR ZS. 2015: Serbia's economy in the context of EU integration. *Dvacate Století/Twentieth Century* 7:(2), pp. 31-42.
- TRANSPARENCY INTERNATIONAL 2016: Corruption Perception Index, CPI 2015.
Forrás: <https://www.transparency.org/cpi2015>.
Letöltés ideje: 2016.02.03.
- UNCTAD 2015: World Investment Report 2015. Reforming International Investment Governance. Geneva: United Nations.
- UNDP 2014: Human Development Report 2014. p. 167, 183.
- VILÁGBANK 2016: Indicators
Forrás: <http://data.worldbank.org/indicator>
Letöltés ideje: 2016.01.15.
- WEF 2015: The Global Competitiveness Report 2015–2016. Geneva, Switzerland.
- WEF 2014: The Global Competitiveness Report 2014–2015. Geneva, Switzerland.
- WEF 2011: The Global Competitiveness Report 2011–2012, Geneva, Switzerland.
- WEF 2010: The Global Competitiveness Report 2010–2011, Geneva, Switzerland.
- WEF 2009: The Global Competitiveness Report 2009–2010, Geneva, Switzerland.
- WEF 2008: The Global Competitiveness Report 2008–2009, Geneva, Switzerland.